

Стукаліна Ольга Віталіївна,
докторка філософії у галузі права (PhD),
юристка, м. Одеса
ORCID: 0000-0001-9206-3487

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ У СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Досліджено стан забезпечення та захисту прав дитини у сімейних правовідносинах в Україні в умовах європейської інтеграції. Проаналізовано нормативно-правову базу та кримінально-правові механізми реагування на порушення прав дітей. На основі статистичних даних виявлено збереження системних ризиків у сімейному середовищі, попри наявність розвинених правових гарантій. Обґрунтовано необхідність посилення превентивних, соціальних та кримінально-правових інструментів захисту. Зроблено висновок про потребу формування комплексної моделі забезпечення найкращих інтересів дитини відповідно до європейських стандартів.

Ключові слова: права дитини, сімейні правовідносини, захист прав дитини, охорона дитинства, домашнє насильство, європейська інтеграція.

Діти належать до найбільш соціально вразливих категорій населення, що зумовлює підвищені вимоги до гарантій їх правового захисту¹. Забезпечення прав та законних інтересів дитини є одним із пріоритетних напрямів державної політики як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основоположні стандарти у цій сфері закріплені у Конвенції ООН про права дитини, яка визначає комплекс правових можливостей, необхідних для повноцінного фізичного, психічного та соціального розвитку особи до досягнення нею повноліття².

¹ Губаль Ю. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2015. С. 38.

² Конвенція ООН про права дитини: Конвенція ООН від 20 листопада 1989 р. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 16.02.2026).

У Розділі III «Дитина і сім'я» Закону України «Про охорону дитинства» системно визначено правовий статус дитини у сфері сімейних правовідносин та закріплено комплекс гарантій його забезпечення. Норми цього розділу спрямовані на утвердження пріоритету сімейного виховання як природного та найбільш сприятливого середовища для розвитку особистості дитини¹.

Законодавець виходить із визнання права дитини на проживання в сім'ї та отримання належного батьківського піклування, що охоплює обов'язок батьків забезпечувати умови для фізичного, інтелектуального, духовного й морального розвитку. Водночас акцентується на необхідності поваги до честі та гідності дитини, недопущенні будь-яких форм насильства, жорстокого поводження чи експлуатації. Okремо підкреслюється значення збереження особистих зв'язків дитини з обома батьками незалежно від факту їх спільного чи окремого проживання, а також право дитини на висловлення власної думки з питань, що безпосередньо її стосуються, з урахуванням вікових та психологічних особливостей. Закон також передбачає механізми захисту прав та законних інтересів дитини у випадках неналежного виконання батьківських обов'язків, а щодо дітей, позбавлених батьківського піклування, – встановлює додаткові державні гарантії². Таким чином, відповідні положення формують нормативну модель балансу між автономією сім'ї та обов'язком держави втручатися у разі загрози правам дитини, забезпечуючи їх реальну, а не декларативну охорону.

Попри нормативне закріплення відповідних гарантій, у практичній площині проблема порушення прав дітей залишається актуальною, зокрема у сфері сімейних правовідносин. Доволі часто джерелом загрози для дитини стає саме сімейне середовище – у випадках ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання обов'язків щодо виховання та догляду, а також у ситуаціях жорстокого поводження. Офіційні статистичні дані свідчать про наявність стійкої негативної тенденції. Так, у 2022 році зафіксовано 87 випадків злісного невиконання обов'язків по догляду за

¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

² Захист прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні: теоретико-правове дослідження / Н. В. Степаненко, Д. А. Кубрак. Legal Bulletin. № 4 (10), 2023. С. 61-62.

дитиною або особою, щодо якої встановлено опіку чи піклування¹; у 2023 році – 73 випадки²; у 2024 році – 85 випадків³; у 2025 році цей показник зріс до 123 випадків⁴. У свою чергу, відповідно до ст. 137 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей⁵. Так, у 2023 році за цією нормою зафіксовано 27 кримінальних правопорушень, у 2024 році – 34, а у 2025 році – 78. Така динаміка свідчить про істотне зростання кількості виявлених фактів у 2025 році⁶. Зазначена тенденція може бути зумовлена як погіршенням практики виконання батьками та іншими законними представниками обов'язків щодо забезпечення належних умов життя і розвитку дитини, так і підвищенням ефективності діяльності правоохоронних органів щодо виявлення відповідних правопорушень.

Показники ухилення від сплати аліментів на утримання дітей демонструють поступове зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень: 1591 випадок у 2023 році, 1337 – у 2024 році та 1051 – у 2025 році. Така тенденція може свідчити про підвищення результативності механізмів примусового виконання судових рішень, а також про певну зміну практики кримінально-правового реагування у сфері забезпечення економічних прав дитини. Водночас не виключається вплив латентності відповідних правопорушень. Щодо ст. 126-1 КК України (домашнє насильство), у 2023 році зафіксовано 2705 випадків, у 2024 році – 2810, у 2025 році – 2030. Незважаючи на зниження у 2025 році, загальний рівень таких правопорушень залишається високим, що підтверджує

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

⁵ Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

⁶ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023–січень-грудень 2025 рр. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.02.2026).

стійкість проблеми насильства у сімейному середовищі та необхідність подальшого посилення превентивних і соціально-підтримувальних заходів.

За ст. 150-1 КК України (використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом) у 2023 році зафіксовано 3 випадки, у 2024 році – також 3, у 2025 році – 2. Відносна стабільність показників за незначної кількості фактів також потребує обережної оцінки з огляду на можливу прихованість таких діянь¹.

Аналіз статистичних показників свідчить про збереження системних ризиків порушення прав дитини у сімейному середовищі, що актуалізує потребу у вдосконаленні комплексних механізмів їх захисту в умовах європейської інтеграції України. Сучасний підхід до охорони дитинства має ґрунтуватися на пріоритеті найкращих інтересів дитини, реальному забезпеченні її права на безпечне сімейне виховання та своєчасному державному втручанні у випадках загрози життю, здоров'ю чи належному розвитку. У цьому контексті першочергового значення набуває подальша гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, уточнення критеріїв належного виконання батьківських обов'язків, а також уніфікація правозастосовної практики у справах, що стосуються захисту дітей².

Ефективна модель захисту прав дитини у сімейних правовідносинах повинна будуватися на поєднанні превентивно-соціальних, інституційних та кримінально-правових засобів із чітким пріоритетом раннього втручання. Йдеться, зокрема, про розвиток системи раннього виявлення сімейного неблагополуччя, розширення соціального супроводу сімей групи ризику, координацію роботи органів опіки, соціальних служб, освітніх і медичних установ та правоохоронних органів. Поряд із цим необхідним залишається забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за грубі порушення прав дитини, водночас із впровадженням процедур правосуддя, дружніх до дитини, та програм корекції батьківської

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023–січень-грудень 2025 рр. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.02.2026).

² Ковальчук А. Ю., Гуревич О. М. Деякі аспекти правового забезпечення прав і свобод дитини. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. Ч. 2. С. 87.

поведінки. Такий інтегрований підхід відповідає сучасним європейським орієнтирам у сфері «child protection» і спрямований на зміцнення сім'ї як безпечного середовища розвитку дитини та забезпечення реальної ефективності державних гарантій її прав¹.

Виконання положень Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» може слугувати одним із ключових заходів захисту прав дитини у сімейних правовідносинах. Документ визначає цілі сталого розвитку, серед яких подолання бідності, забезпечення якісної освіти, гендерної рівності, доступу до правосуддя та зміцнення інституцій. Реалізація цих завдань сприяє створенню безпечного сімейного середовища, належному утриманню, вихованню й розвитку дитини, а також запобіганню насильству й дискримінації у сімейних правовідносинах².

Підсумовуючи, зазначимо, що проведений аналіз свідчить, що, попри наявність розвиненої нормативної бази та орієнтацію на міжнародні стандарти, проблема порушення прав дитини у сімейних правовідносинах в Україні залишається актуальною. Статистична динаміка підтверджує збереження суттєвих ризиків у сімейному середовищі та вказує на потребу підвищення ефективності як превентивних, так і реактивних механізмів державного впливу. В умовах європейської інтеграції пріоритетним має стати формування комплексної системи захисту прав дитини, що поєднує раннє виявлення сімейного неблагополуччя, розвиток соціальної підтримки сімей та забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за порушення прав дитини. Такий підхід є необхідною передумовою реального забезпечення найкращих інтересів дитини та наближення національної практики до європейських стандартів.

¹ The EU Strategy on the Rights of the Child and the European Child Guarantee. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en?utm (дата звернення: 17.02.2026).

² Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» від 25 вересня 2015 р. URL: <https://undocs.org/A/RES/70/1> (дата звернення: 18.02.2026).